

<https://doi.org/10.17721/2312-5160.2019.25.51-65>

UDK 070.4:373.31

Textbooks for the New Ukrainian School as a Means of Effective Educational Communication: Discourse Analysis and Problems of the Culture of the Edition

Maryna Zhenchenko^{(a)*}, Ihor Zhenchenko^(b), Yaroslava Prykhoda^(a), Tetyana Kharlamova^(c)

^(a)*Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 36/1 Illienka St., Kyiv, 04119, Ukraine*

^(b)*Institute of Journalism, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska Str, Kyiv, 04053, Ukraine*

^(c)*Information and analytical agency "Our time", 17, 72 Pavlivs'ka St., Kyiv, 01054, Ukraine;*

* Corresponding author's e-mail address: mizhenchenko@knu.ua

ABSTRACT

The purpose of the study, which we started in October 2018 with the support of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the intergovernmental Ukrainian-Finnish project "Learning together", is to analyze the quality of modern textbooks for the first grade of the New Ukrainian School, to identify outdated scientific paradigms, to identify and systematize cultural problems of textbook publication, which should be taken into account during the editorial and publishing of textbooks for the second and third grades.

Methodology. At the initial stage of the study, a bibliographic method was used for the identification and systematization of scientific sources, normative legal documents on the problems of textbook creation.

The use of methods of discourse analysis, logical, semantic, context analysis of text and visual components of textbooks for the first grade of the New Ukrainian School made it possible to identify the problematic aspects of the textbook publication culture.

Typical flaws in the culture of textbook publication for the New Ukrainian School are systematized using methods of scientific generalization and classification.

The results of the research showed a number of problems: visualization of outdated Soviet discourse, systematic errors, consistency and logic of presentation of the material, fairly low linguistic culture of publications, and sometimes unsatisfactory quality of artistic design. The solution of these problems requires a complex, systemic and integrative approaches. This includes the training of editors, publishers, authors, the formation of their high social responsibility, the creation of a single scientific and informational space for authors, reviewers and editors based on the leading publishing houses and

academic departments of publishing and editing, the organization of seminars, trainings, summer/winter schools, etc. Such work has already begun within the preparatory stage of the international project "Finnish support for a New Ukrainian School". The results of the research were used during the All-Ukrainian scientific and practical seminar "New textbook for the New Ukrainian School: Requirements, criteria for evaluation, registration" organized by the Institute for the modernization of the content of education for publishers who worked on textbooks for the second grade of the New Ukrainian School (November 22, 2018), training for experts who assessed the textbook for the second grade of the New Ukrainian School (January 21-23, 2019) and training sessions for publishers of textbooks for the New Ukrainian School (March 12-15, 2019), prepared by using experts from the Ukrainian-Finnish project "Learning together."

KEYWORDS: publishing culture; language culture of publishing; textbook for the New Ukrainian School; textbook design concept.

УДК 070.4:373.31

Підручники для Нової української школи як засіб ефективної освітньої комунікації: дискурс-аналіз і проблеми культури видання

Женченко Марина Іванівна, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент кафедри видавничої справи та редагування, доктор наук із соціальних комунікацій;

Женченко Ігор Вікторович, Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, старший викладач кафедри видавничої справи;

Прихода Ярослава Василівна, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент кафедри видавничої справи та редагування, кандидат філологічних наук;

Харламова Тетяна Борисівна, Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», директор.

Резюме

Метою дослідження є аналіз якості сучасних підручників для першого класу Нової української школи, виявлення застарілих наукових парадигм, виокремлення та систематизація проблем культури видання підручників, які мають бути враховані під час редакційно-видавничої підготовки підручників для другого і третього класів Нової української школи (НУШ).

Методологія. На початковому етапі дослідження було використано бібліографічний метод заради виявлення та систематизації наукових джерел, нормативно-правових документів із проблем підручникотворення.

Застосування методів дискурс-аналізу, логічного, семантичного, контекстного аналізу текстових і візуальних компонентів підручників для першого класу НУШ дали змогу виявити приховані застарілі системи і парадигми, проблемні аспекти культури видання підручників.

Типові вади культури видання підручників для НУШ систематизовано за допомогою методів наукового узагальнення і класифікації.

Результати дослідження засвідчили проблеми формування засобами підручника не відповідного до комунікаційних запитів сучасних читачів суспільного дискурсу, доволі низьку якість культури видання окремих підручників для першого класу НУШ, над розв'язанням яких варто працювати комплексно, системно та інтегративно. Це і вишкіл редакторів, видавців, авторів, формування їхньої високої соціальної відповідальності, створення єдиного науково-інформаційного простору для авторів, рецензентів та редакторів на базі провідних видавництв і кафедр видавничої справи та редагування. Варто, і вважаємо це перспективним, організувати семінари, тренінги, літні/зимові школи тощо.

Ключові слова: культура видання; мовна культура видання; підручник для Нової української школи; дизайн-концепція підручника.

Женченко М. І., Женченко І. В., Прихода Я. В., Харламова Т. Б. Учебники для новой украинской школы как средство эффективной образовательной коммуникации: дискурс-анализ и проблемы культуры издания

Целью исследования является анализ качества современных учебников для первого класса новой украинской школы, выявление устаревших научных парадигм, выделение и систематизация проблем культуры издания учебников, которые должны быть учтены при

редакционно-издательской подготовке учебников для второго и третьего классов Новой украинской школы (НУШ).

Методология. На начальном этапе исследования были использованы библиографический метод ради выявления и систематизации научных источников, нормативно-правовых документов по проблемам создания учебников.

Применение методов дискурс-анализа, логического, семантического, контекстного анализа текстовых и визуальных компонентов учебников для первого класса НУШ позволили выявить скрытые устаревшие системы и парадигмы, проблемные аспекты культуры издания учебников.

Типичные недостатки культуры издания учебников для НУШ систематизированы с помощью методов научного обобщения и классификации.

Результаты исследования показали проблемы формирования средствами учебника не соответствующего коммуникационным запросам современных читателей общественного дискурса, довольно низкое качество культуры издания отдельных учебников для первого класса НУШ, над решением которых нужно работать комплексно, системно и интегративно. Это и обучение редакторов, издателей, авторов, формирование их высокой социальной ответственности, создание единого научно-информационного пространства для авторов, отчетов и редакторов на базе ведущих издательств и кафедр издательского дела и редактирования.

Ключевые слова: культура издания; языковая культура издания; учебник для Новой украинской школы; дизайн-концепция учебника

1. Вступ

Проблеми підручникотворення активно обговорюють у всьому світі. На Заході існують численні інституції, які працюють над принципами і критеріями розроблення та оцінювання підручників: BIEF (Бельгія) Бюро міжнародної освіти і виховання, Міжнародний інститут дослідження підручників імені Георга Еккерта (Німеччина), Міжнародна асоціація дослідників підручників та засобів навчання IARTEM (Франція) тощо. Міжнародна мережа дослідження підручників (International Textbook Research) під егідою ЮНЕСКО оприлюднила ґрунтовне дослідження «Путівник у галузі дослідження і експертизи підручників» (Falk Pingel. UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook revision, 2nd revised and updated edition, Paris/Braunschweig, 2010), що для нас є цінним матеріалом європейського досвіду з розроблення критеріїв та рекомендацій ЮНЕСКО для трансформації підручників.

В Україні за часів незалежності з'явилося видання «Підручник XXI століття» (2003. № 1–4) як цікавий майданчик для обговорення науково-методичних, психологічних аспектів шкільних підручників. На жаль, часопис припинив своє існування. Наразі виходить друком українське видання «Проблеми сучасного підручника», що висвітлює різноманітні аспекти підручникотворення. Українські педагоги, психологи, методисти, книгознавці ретельно вивчають змістове, науково-методичне, психолого-педагогічне наповнення підручників; системи конкурсного відбору та оцінювання підручників. У цьому контексті варто згадати праці М. Арцишевської та Р. Арцишевського; О. Афоніна, Г. Касьянова і Т. Харламової; В. Бейлінсона, В. Войтова і О. Овчарук; Д. Зуєва, Т. Лукіної, О. Ляшенко, О. Савченко. Проблемі культури видання українських підручників присвячено роботи М. Женченко, Н. Зелінської, Н. Зубко, Л. Кулібаби, П. Майдаченка, Я. Приходи та ін. Однак у науковій літературі недостатньо системних досліджень змісту підручників у контексті формування парадигми національної ідентичності засобами освітньої комунікації та мало

аналізу редакторського й видавничого досвіду.

Метою дослідження, яке ми розпочали в жовтні 2018 року за підтримки Міністерства освіти і науки України та міжурядового українсько-фінського проєкту «Навчаємось разом», є аналіз якості сучасних підручників для Нової української школи (НУШ). Відповідно до мети окреслено таке коло завдань:

- 1) опрацювати наукову літературу дотичної тематики, нормативно-правові документи щодо підготовки підручників відповідно до концепції НУШ;
- 2) проаналізувати масив підручників для першого класу НУШ, визначити застарілі дискурс-системи та наукові парадигми;
- 3) виокремити та систематизувати проблемні аспекти культури видання підручників для першого класу НУШ.

2. Матеріали і теоретичне підґрунтя дослідження

Матеріалом для дослідження стали підручники для 1 класу НУШ, розміщені в електронній бібліотеці Інституту модернізації змісту освіти, зокрема: 10 підручників «Математика», 7 підручників «Мистецтво», 6 підручників «Українська мова. Буквар» (у двох частинах) і 9 підручників «Я досліджую світ» (у двох частинах).

Наголосимо, що метою дослідження було виявлення проблемних аспектів і створення методичних порад для видавців, а не критика окремих видавців чи авторів, тому приклади наведено без згадування конкретних підручників, а на всіх рисунках усунуто прізвища авторів і назви видавництва.

Теоретичним підґрунтям дослідження є нормативні документи Міністерства освіти і науки України: Концепція Нової української школи [1], Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 (у 1 класах), «Інструктивно-методичні матеріали для проведення експертами експертиз електронних версій проєктів підручників» [2], Методичні рекомендації щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році [3] та «Орієнтовний опис критеріїв оцінювання електронних версій проєктів підручників для 2 класів закладів загальної середньої освіти» (науково-методична експертиза)».

3. Методи дослідження

На початковому етапі дослідження було застосовано бібліографічний метод заради виявлення та систематизації наукових джерел, нормативно-правових документів із проблем підручникотворення.

Застосування методів дискурс-аналізу, логічного, семантичного, контекстного аналізу текстових і візуальних компонентів підручників для першого класу НУШ дало змогу виявити приховані застарілі системи і парадигми, проблемні аспекти культури видання підручників.

Типові вади культури видання проаналізованих підручників систематизовано за допомогою методів наукового узагальнення і класифікації.

4. Результати й обговорення

4.1. Дискурс-аналіз підручників для Нової української школи

«Суспільство і культура діалектично пов'язані з дискурсом – вони формуються дискурсом і в той самий час конституують дискурс. Кожен окремий приклад застосування мови відтворює або трансформує суспільство і культуру, включаючи відносини влади» [4, с.199].

В усьому світі й в усі часи підручники були і є частиною суспільного дискурсу та засобом формування ефективної освітньої комунікації. Адже специфіка підручника полягає не лише в обов'язковому мінімальному наборі наукових знань, а насамперед у тому, як він відповідає сучасним викликам суспільства, на які цінності орієнтує процес виховання, які наукові й суспільні парадигми транслює та який тип громадян моделює. У рапорті Говарда Мелінгера про радянські підручники наголошувалося, що шкільний підручник може бути небезпечним інструментом, «зброєю масового ураження» [5]. Навіть у країнах з усталеною демократичною системою цінностей підручник може стати засобом викривлення історії. Згадаймо, до прикладу, статтю французького дослідника Алена Чоппіна «Підручник як неправдиве історичне свідчення» [6]. Тому проблеми відповідності сформованих підручником суспільних дискурсів комунікаційним запитам сучасних читачів, культури видання шкільних підручників завжди будуть актуальними для дослідників.

Історія українського навчального книговидавництва хоча і не розпочалася в 1991 р., з моменту відновлення Україною незалежності, але не мала до того часу потужної школи авторів та видавців навчальної літератури. Опинившись на руїнах двох імперій – Російської і Радянської, Україна була змушена деякою мірою «винайти свій велосипед». Авторів наших оригінальних підручників було небагато, але практично наприкінці 80-х національні автори створили майже повний комплект українських підручників для початкової школи (О. Савченко, М. Вашуленко, Н. Бібік, М. Богданович тощо), інституцій ще менше. Величезна кількість підручників і посібників була перекладеною з російської мови.

Українське навчальне книговидавництво пройшло величезний шлях трансформації. Від безальтернативних підручників (один до кожного предмета), підручників як «звалища енциклопедичних знань», «ідеологічної зброї», «карколомних текстів викладачів університетів, які ніколи не бачили живих учнів» – до дружніх до дитини видань, з яскравим і зручним у користуванні дизайном, сучасними педагогічними технологіями, що відповідають викликам суспільства. Проте у проаналізованих підручниках є непоодинокі приклади, коли сухий «науковий» сенс зазначеного фрагменту відсилає нас до парадигм, що існували у світі понад 50-70 років тому – грубого позитивізму часів академіка Павлова та досліджень школи раннього бігевіоризму. До прикладу, у підручнику «Я досліджую світ» для 1 класу читаємо:

«Усе живе росте, дихає, живиться, дає потомство і вмирає. Але тільки людина вміє думати, розмовляти, працювати».

Із наведеного тексту для шестирічного школяра зрозуміло, що *все живе і вмирає, а людина є володарем природи*, бо єдина вміє думати і працювати.

Втім хибність думок про те, що у тварин нема мислення або здатності працювати і використовувати певні знаряддя для праці була спростована ще в 60-ті роки минулого століття. Сучасні ж дослідження з етології, психології, нейролінгвістики, нейрофізіології значно поглибили наше знання з цих питань. У науці відомий факт існування «біологічно безсмертних» організмів, за відкриття аспектів цього феномену за останнє десятиліття були присуджені дві Нобелівські премії.

В освітній комунікації, спрямованій на зацікавлення дитини дослідженням світу, інформація про біологічно безсмертні організми є потужним стимулом. Це може спонукати дітей до цікавих креативних проєктів пізнання навколишнього світу. Ідея, що інші живі істоти, крім людини, не мислять – призводить до формування у дітей негуманного та споживацького ставлення до тварин, як до «смертних біологічних машинок», не здатних мислити і комунікувати між собою.

В українських підручниках трапляються приклади візуалізації застарілого радянського дискурсу (рис.1). На жаль, це стосується ілюстрацій у підручниках найкреативнішого предмета – «Мистецтво». Перенасиченість сторінок підручника величезною кількістю ілюстрацій із старих радянських мультфільмів (мистецької цінності деяких із них ми не заперечуємо).

чуємо) та брак розумного балансу між радянським спадком і сучасними анімаційними шедеврами, які дуже подобаються дітям, є значним недоліком цих підручників.

Рис. 1. Ілюстрації з підручника «Мистецтво»

Існує і перенасиченість підручників образом Діда Мороза (персонаж з'явився в Російській імперії та був підхоплений радянською ідеологічною машиною), замість традиційного в нас від часів раннього Середньовіччя образу Святого Миколая. Цей дискурс яскраво демонструють ілюстрації (рис. 2), де навіть скульптурне зображення з Туреччини, з характерними ознаками Санта Клауса, названо Дідом Морозом.

А. Васнецов.
Снігуронька

Дід Мороз
(Туреччина)

Декоративна
тарілка

Новорічні
іграшки

Керамічна
банка

Рис. 2. Приклади перенасиченості підручників образом Діда Мороза

4.2. Культура видання

М. Сікорський, автор класичного підручника «Теория и практика редактирования», за яким навчали редакторів у 90-х роках ХХ ст., визначав культуру видання як «комплекс показників, які забезпечують найефективніше використання книги читачем: оптимальний обсяг, доцільний науково-довідковий апарат, що підвищує її інформаційні можливості, раціональне сучасне оформлення, якісне поліграфічне виконання, відповідність усіх елементів побудови книги загалом типові видання» [7, с. 49]. Українська науковиця Н. Черниш зауважує, що концепція культури книги розглядає книгу як складну, багаторівневу систему, яку формують три основні блоки: блок змісту, блок оформлення і блок поліграфічного виконання та наголошує, що «культурна книга – це передовсім якісний, а, значить, культурний авторський текст» [8, с. 59].

В основу аналізу культури видання підручників покладено науково-методичні та дизайнські вимоги для проведення експертами експертиз електронних версій підручників, визначені в затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України «Інструктивно-методичних матеріалах для проведення експертами експертиз електронних версій проєктів підручників» [2]. До уваги ми брали критерії, що стосуються саме редакційно-видавничої підготовки видань й, отже, визначають культуру видання.

Науково-методичні вимоги

1. Системність, логічність та послідовність викладу навчального матеріалу

Відповідно до вже згаданих інструктивно-методичних матеріалів, «Підручник має відповідати такій структурі:

- передмова;

- основний текст;
- додатковий текст, також і матеріали для задоволення пізнавальних потреб учнів (за необхідності, але не більше 2 %); словник (за необхідності та у підручниках з української мови для здобувачів загальної середньої освіти, які навчаються мовами національних меншин, де його наявність є обов'язковою);

- апарат орієнтування підручником (зміст і умовні позначення тощо)» [2, с. 4].

Передмова. Передмова є передтекстовою допоміжною частиною видання, яка не входить до структури твору, а вступ – першою структурною частиною підручника твору, в якій автор починає розкривати програмний матеріал.

Автори й видавці деяких підручників не розрізняють передмови і вступу, і текст передмови подають під назвою «Вступ». До прикладу:

«Вступ

Любі школярики! Вітаємо Вас у першому класі Нової української школи. <...>

У Новій українській школі ви будете досліджувати світ, що вас оточує. Це допоможе вам вирости щасливими й успішними людьми. <...>».

За змістом наведений текст є передмовою, оскільки розповідає учням, що нового вони дізнаються з книги, на що їм потрібно звернути увагу під час роботи з підручником.

Санітарно-технічні вимоги до ваги підручників часто змушують видавців розміщувати текст передмови на звороті титульного аркуша поряд із елементами вихідних відомостей. Така економія суттєво погіршує сприйняття передмови потенційними читачами підручника: учнями, батьками, вчителями й заважає виконанню основних функцій передмови: розповіді про зміст і структуру видання та вмотивувати до прочитання основного тексту.

Не варто також окремо подавати передмову для дорослих і передмову для дітей, особливо коли передмова для дорослих значно більша за обсягом, адже, відповідно до задекларованого в «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» принципу дитиноцентризму [1], основний у підручнику саме УЧЕНЬ!

Основний текст. Не позбавлене вад і структурування матеріалу в основному тексті. Опишемо основні проблеми, виявлені під час логічного аналізу текстів підручників для першого класу НУШ:

1. *Невідповідність назв структурних одиниць у тексті та змісті.* У текстах підручників з математики є непоодинокі випадки таких помилок.

Приклад 1:

У тексті підручника:

«Урок 1. Лічба. Правила лічби».

«Урок 19. Час. Доба».

а у змісті відповідно:

«Лічба. Правила лічби. Порядкова лічба».

«Час. Доба. Дні тижня».

Приклад 2:

У тексті підручника:

«Крок 1».

«Крок 2».

«Я вже вмію і знаю. Міркуй. Розв'язуй. Зростає!».

а у змісті відповідно:

«Крок 1. Поняття «хоча б один», «кожен», «всі», «всі, крім».

Сполучники «і», «або»»

«Крок 2. Один, багато. Об'єднання предметів у групу.

Розбиття групи на підгрупи»

«Повторення і систематизація. Розвивальні завдання».

2. *Неуніфікованість у назвах розділів.* Наприклад, в одному з підручників «Математика» розділ під назвою «Набуваємо досвіду» подають по-різному:

«Крок 8. Набуваємо досвіду».

«Крок 11. Набуваємо досвіду. Порівняння чисел».

«Крок 16. Набуваємо досвіду».

Нелогічною є й власне назва розділу «Набуваємо досвіду», адже учні здобувають нові знання і набувають нового досвіду під час користування всім підручником, а не лише окремим його розділом.

3. *Невідповідність назви розділу змісту, викладеного в розділі навчального матеріалу.* Перша частина одного з проаналізованих підручників з математики має назву «Властивості предметів». Ця частина охоплює пункти «Ознаки об'єктів, Кількісна лічба», «Спільні й відмінні ознаки об'єктів», «Відношення між об'єктами», «Просторові відношення», у назвах яких слово «предмет» жодного разу не згадано.

4. *Неспівмірність обсягу окремих розділів.* Наприклад, в одному з підручників з математики перший розділ складається з 50 сторінок, другий – з 25 сторінок, третій розділ має лише 9 сторінок, а четвертий – 36. Наприкінці перших двох розділів є пункт «Перевір свої досягнення», перевірки ж досягнень за результатами вивчення третього і четвертого розділів автори підручника чомусь не передбачили.

В іншому підручнику з математики перший розділ має 5 сторінок, другий – 41, третій – 7, четвертий – 32, а п'ятий – 23 сторінки. Таке нелогічне структурування матеріалу призвело до повторів і дублювання інформації в підручнику: у першій частині є пункт «Склад числа 5. Додавання на основі складу числа 5», а у другій частині пункт «Додавання і віднімання на основі складу числа 5». У четвертій частині цього ж підручника «Таблиці додавання і віднімання в межах 10» пункти «Збільшення на 2» і «Зменшення на 2» варто було б об'єднати аналогічно пунктам «Збільшення і зменшення на 1», «Збільшити і зменшити на 3» тощо.

5. *Нелогічність ілюстрування основного тексту.* За вимогами до проведення експертизи електронних версій підручників «ілюстрації повинні уточнювати, пояснювати матеріал основного тексту» [2, с. 4]. У цьому контексті автори і редактори мають особливу увагу звертати на відповідність зображень змістові тексту. У підручнику з математики читаємо:

«Лінії мають різний вигляд: прямі, хвилясті і ламані».

Зображення ж, які мають проілюструвати учням вигляд цих ліній, подано в іншій послідовності: пряма, ламана і хвиляста.

Аналогічна проблема є в запитанні «Який за порядком хлопець у капелюсі?» над зображенням, де хлопець у кепці замість капелюха.

6. *Необґрунтоване логікою викладу використання персонажів.* Якщо персонаж «Дивосвіт» у підручнику «Я досліджую світ» справді комунікує з учнем: розповідає про зміст підручника, правила поведінки, дає завдання, то песик Радик, крапелька, інші персонажі доволі часто просто розміщені біля завдань на сторінці.

7. *Невідповідність завдань сучасним життєвим реаліям.* «Завдання і приклади у книзі повинні бути «практично орієнтованими, наближеними до реальних життєвих ситуацій» [2, с. 5]. У цьому контексті досить дивно читати в підручнику з математики, випущеному 2018 р., такий текст:

«В Олі було 98 к. Коли вона купила олівець, то в неї залишилося 13 к. Скільки копійок коштує олівець?»

Апарат орієнтування підручником (зміст та умовні позначення тощо). У багатьох проаналізованих підручниках зміст завдань не відповідає умовним позначенням, особливо це стосується завдань, що передбачають командну роботу й позначені як «попрацюй у групі» або «попрацюй в парі». До прикладу, біля завдання «Знайди зайвий предмет. Поясни, чому він зайвий» стоїть умовне позначення «Попрацюй в парі», хоча це завдання учень

може виконати й самостійно.

2. Доступність і зрозумілість текстів підручника, відповідність їх нормам літературної мови

Мовна культура є однією з найслабших ланок якості підручників. Зауважмо, що навчальні видання, передусім шкільні підручники, є потужним чинником, який впливає на формування мовної особистості – узагальненого образу носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди [9, с. 5–6].

У підручниках для першого класу впадає в око невідповідний стиль текстів. В усіх вимогах до підручників, зазначено, що автори повинні дотримуватись науково-навчального підстилю наукового стилю (в західних стандартах є вимога уживати стиль, ближчий до розмовного). Проблему стилю текстів навчальних видань, особливо для молодших школярів, нам потрібно ще розв'язувати. Як видно із проаналізованих підручників, автори мають різне розуміння науково-навчального підстилю наукового стилю. До прикладу, у підручнику для 1 класу читаємо:

«Дружба – це стосунки між людьми на основі довіри, відданості, спільності інтересів».

Таке визначення дружби для першокласника не дуже прозоре. Варто було написати простіше і дохідливіше, відповідно до віку читача.

Тексти в підручниках також хибують «неналежною фонетичною організацією», часто порушено чергування у-в, і-й (до прикладу, «Уведіть... Уставте... Упізнайте»). Мелодика, ритміка, людяність тексту – це те, на що мають звертати пильнішу увагу автори й редактори. У текстах проаналізованих підручників помітно бракує слів, що стосуються почуттів, сім'ї, особистості, речень з особовими займенниками, фраз, спрямованих до учня, спонукальних конструкцій. Натомість ще є багато штампів, канцеляризмів, радянізмів, а також лексико-семантичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних огріхів.

На окрему увагу заслуговує *проблема імені*. Під іменем розуміють: прізвище, ім'я, по батькові, псевдонім, ініціали і прізвище, повне ім'я і прізвище. Отже, можемо вибрати один із цих варіантів. На практиці ж найчастіше маємо ініціали і прізвище на обкладинці, а всередині тексту – різнобій. У текстах вказано повне ім'я і прізвище іноземних письменників і науковців, а ім'я українських подано ініціалом або і без імені – тільки прізвище. Зауважмо, що, читаючи повне ім'я і прізвище, учень запам'ятовує ім'я науковця, письменника, ідентифікує його. Вважаємо, що і на обкладинках, і в текстах варто уживати повне ім'я і прізвище. Зашифрування особи в ініціалах – не найкраща традиція, і її треба позбуватись [9, с. 9].

3. Українознавче наповнення змісту підручників

Автори та видавці підручників багато попрацювали над українознавчою компонентою. І це тішить. Втім ще таки бракує в підручниках «Я досліджую світ» цікавої інформації про Україну, зокрема про області, регіони, великі міста, гори, ріки, сусідні країни, про свята, звичаї тощо. Сучасні діти вже їздять з батьками за кордон, до них приїжджають діти з-за кордону, тому варто вкраплювати таку інформацію (Україна і світ) і в підручники; важливо також розширювати тематичний блок цілей сталого розвитку (вода, ліс, енергія, сміття, пластик, скло, зміна клімату тощо).

Дизайнерські вимоги

Найпоширенішими проблемами дизайну підручників для першого класу НУШ є:

1. *Вимоги композиційної єдності між обкладинкою і титульним аркушем не дотримано.* У багатьох проаналізованих підручниках обкладинка і титульний аркуш «живуть різним життям»: назву підручника виконано різними шрифтами, композиційне розташування елементів відрізняється (рис. 3).

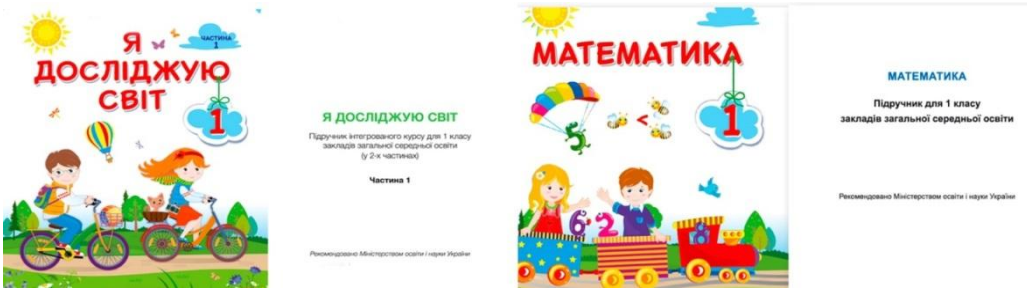

Рис. 3. Приклади порушення композиційної єдності між обкладинкою і титульним аркушем підручників

2. Дві частини підручника мають ідентичне оформлення. Якщо підручник випущено у двох частинах варто виконувати кожну частину в єдиному стилі, але з різними зображувальними чи декоративними елементами. Порівняймо оформлення обкладинок на рис. 4. У прикладі справа перша і друга частини підручників об'єднані спільною композицією, проте мають різну кольорову гаму та різні зображення, що сприяє успішному орієнтуванню учнів у навчальному матеріалі, мотивує переходити до наступної частини в процесі навчання[10, с. 161].

Рис. 4. Приклади ідентичного оформлення різних частин підручників

4) умовні позначення не сучасні, погано сприймаються, не сприяють побудові в учнів візуального асоціативного ряду;

5) образи учнів (одяг, зовнішність, іграшки) застарілі, не відповідають сучасним реаліям розвитку інформаційно-комунікаційних технологій;

б) сторінки перевантажені візуальними елементами, які ускладнюють сприйняття основного тексту першокласниками (рис. 5)

Рис. 5. Приклади перевантаження сторінок підручника візуальними елементами

5. Висновки

Аналіз підручників для першого класу НУШ дає підстави говорити про блок проблем, над розв'язанням яких потрібно працювати комплексно, системно й інтегративно. Це і вишкіл редакторів, видавців, авторів, формування їхньої високої соціальної відповідальності, створення єдиного науково-інформаційного простору для авторів, рецензентів і редакторів на базі провідних видавництв, кафедр видавничої справи та редагування, наприклад. Варто, і вважаємо це перспективним, організувати семінари, тренінги, літні/зимові школи тощо. Таку роботу вже розпочато у межах підготовчого етапу міжнародного проекту «Фінська підтримка нової української школи».

Результати нашого дослідження було використано під час Всеукраїнського науково-практичного семінару «Новий підручник для Нової української школи: вимоги, критерії оцінювання, оформлення», організованого Інститутом модернізації змісту освіти для видавців, які працювали над підручниками для другого класу Нової української школи (22 листопада 2018 р.), тренінгового навчання для експертів, які оцінювали підручники для другого класу Нової української школи (21-23 січня 2019 р.) та тренінгів для видавців підручників для НУШ (12-15 березня 2019 р.), підготовлених за допомогою команди фахівців українсько-фінського проекту «Навчаємось разом».

Перспективами подальших досліджень є аналіз підручників для другого класу, визначення кола проблемних аспектів, які залишилися у підручниках, що отримали гриф МОНУ, після проведених на матеріалах підручників для першого класу НУШ тренінгових навчань для видавців і експертів, вдосконалення критеріїв оцінювання підручників для третього класу НУШ.

Сучасним українським дослідженням якості підручників бракує системності та широкого залучення світового досвіду розроблення сучасних підручників, і цю проблему ми будемо намагатися розв'язати в межах роботи в міжнародному проекті «Фінська підтримка нової української школи».

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р від 14 грудня 2016 р. URL:<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>) (дата звернення: 22.03.2019).
2. Про затвердження інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проєктів підручників : Наказ Міністерства освіти і науки України № 1183 від 02.11.2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-instruktivno-metodichnih-materialiv-dlya-provedennya-ekspertami-ekspertiz-elektronnih-versij-proektiv-pidruchnikiv> (дата звернення: 22.03.2019)
3. Методичні рекомендації щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році : лист МОН від 03.07.2018 р. № 1/9-415. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi>(дата звернення: 22.03.2019).
4. Тичер С., Мейер М., Водак Р., Ветгер Е. Методы анализа текста и дискурса / пер. с англ. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2009. 356 с.
5. Mehlinger, Howard. SchoolTextbooks: WeaponsfortheColdWar, areportof-theUS/USSRtextbookstudyproject (1977–1989). US/USSRTextbookStudyProject, 1992.
6. Choppin A. Le manuel scolaire, une fausse évidence historique // Dans Histoire de l'éducation. 2008/1. № 117. Paris. P. 7-56.
7. Сикорский Н. Теория и практика редактирования. Москва, 1980. 148 с.
8. Черниш Н. Основи культури видання : навч.-метод. посіб. Львів : Українська академія друкарства, 2013. 144 с.
9. Прихода Я. Видавничі і мовна культура шкільних підручників // Вісник книжкової палати. 2011. № 9. С. 5-8.
10. Женченко І. В. Проблеми дизайн-концепції сучасних підручників для нової української школи // Поліграфічні, мультимедійні та web-технології: м-ли IV Міжнар. наук.-техн. конф. (14-17 травня 2019, м. Харків). Харків: «Друкарня Мадрид», 2019. Т1. С. 160-163.

References

- 1.** Cabinet of Ministers of Ukraine (2016). *On approval of the Concept for the implementation of the state policy in the field of reforming the general secondary education "New Ukrainian School" for the period up to 2029: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 988-p.* 14 December 2016, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (accessed 24march 2019).
- 2.** Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). *On approval of instructional materials for expert examination of electronic versions of textbooks: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1183.* 02 November 2018, available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-instruktivno-metodichnih-materialiv-dlya-provedennya-ekspertami-ekspertiz-elektronnih-versij-proektiv-pidruchnikiv> (accessed 24march 2019).
- 3.** Ministry of Education and Science of Ukraine (2018). *Methodical recommendations for studying in institutions of general secondary education of educational subjects in 2018/2019 academic year: MON letter No. 1 / 9-415.* 3 July 2018, available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/metodichni-rekomendaciyi>(accessed 24march 2019).
- 4.** Tycher S., Meier M., Vodak R., Vetter E. (2009), *Methods of text and discourse analysis.* Humanitarian Center Publishing House, Kharkov, 356 p.

- 5.** Mehlinger H. (1992), *School Textbooks: Weapons for the Cold War, a report of the US/USSR textbook study project (1977–1989)*, US/USSR Textbook Study Project.
- 6.** Choppin A. (2008), «Le manuel scolaire, une fausse évidence historique», *Dans Histoire de l'éducation*, № 117, Paris, pp. 7-56.
- 7.** Sykorskyi N. (1980), *Theory and practice of editing*, Moscow, 148 p.
- 8.** Chernysh N. (2013), *Establish a culture of vision*, the higher-method. posib, Ukrainian Academy of Friendship, Lviv, 144 p.
- 9.** Prykhoda Y. (2011), «Vidavnicha and movna culture of schoolchildren», *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, № 9, p. 5-8.
- 10.** Zhenchenko I. (2019), «Problems of design concept of modern textbooks for the new Ukrainian school», Polihrafichni, multymediini i web-tehnolohii: m-ly IV Mizhnar. nauk.-tehn. konf. (14-17 travnia 2019, m. Kharkiv). Kharkov: Madrid Printing House, 2019, vol. 1, p. 160-163.